

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Петко Христов

от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН
за провеждане на конкурс за присъждане на образователната и научна
степен „Доктор”

по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за
културата, докторска програма „Културология (Теория и история на
културата. Българското читалище и съвременните политики за култура)“,

за дисертационен труд на тема: *„Българските читалища – между
възхвалата и отрицанието. Читалищен мениджмънт в съвременен
контекст”* с автор Силвена Неделчева Байракова

Дисертационният труд на Силвена Байракова е добър пример за
интердисциплинарно проучване, съчетаващо количествените с
качествените изследователски методи, осъществено от авторката с
включено наблюдение и умело анализиране на обекта на изследване и от
вътрешна (на общностите), и от външна (като нормативна и
административна рамка) гледна точка. Нито темата за читалищата като
институция на локалните общности, нито темата за тяхното историческо
развитие са нови в науката ни, но подобно подробно и задълбочено
изследване и цялостен институционален анализ на възникването,
структурата и историческата динамика на социо-културните функции на
читалищата и мястото им в изграждането на (само)идентификацията на
локалните общности и едновременно с това – в конструирането на
националната идентичност на българите при отсъствие на национална
държава, е новост и принос за родната културология. Нещо повече –
предлаганото изследване е приносно именно от гледна точка на смяната на
перспективата – хронологично-системният подход към проучването на
читалищната институция като част от обществените и държавните
политики през различните исторически периоди е съчетан с анализа на
променливата във времето връзка между тази институция и локалните
общности, заради които тя възниква. Включването както на
модернизиращите процеси на просветителство, така и на локалната
традиция в културната дейност и институционалната активност на
местното читалище е проследено в исторически план от възникването на
първите читалища през 50-те години на XIX век до съвременността, като
във фокуса на изследването е именно емическата перспектива на хората и

общностите, които осмислят и преживяват по свой начин модернизацията и превръщането на своята локална селищна култура в ценност и наследство, обект на целенасочени и системни политики за неговото опазване от страна на държавата. Подробно са анализирани, обаче, и законовите и нормативни актове, които определят читалищата и като държавни учреждения, средоточие на националните политики в културното сфера още от първите десетилетия на модерната българска държава и най-вече в годините на социалистическото управление на страната. Сблъсъкът на новата роля, която се отрежда на читалищата като самоорганизиращи се институции след демократичните промени в България от началото на 90-те години на миналия век, с „институционалната памет“, наследена от предишната епоха на централизирано държавно управление, анализиран в контекста на съвременните социални условия и демографски процеси в страната, дава възможност на авторката да формулира в края на дисертацията редица препоръки за съвременния мениджмънт на различните типове читалища в големите градове и в малките населени места.

Дисертацията се състои от увод, три глави и заключение. В приложенията са дадени извадки от нормативни документи и конкретни документи за процеса на работа в Народно читалище „Отец Паисий – 1893“ в гр. Велинград. Като приложение е представена и анкетната карта, с която е проведено количественото изследване от Силвена Байракова. Хронологично-системният подход е използван не само при анализа на исторически променящата се връзка на читалищната институция с локалните общности и учрежденията на националната държава, но и при структурирането на изложението. Текстът е на висок академичен стил, четивен и с ясен език, изложените тези и доказателствата за тях са убедително представени.

Първата глава, озаглавена „Историческо развитие на читалищата“ проследява възникването на читалищната институция през 50-те и 70-те години на XIX век като елемент от модернизационните процеси в българското възрожденско общество. Възникването на читалищата в българските селища е поставено в широкия европейски контекст на преструктурираща се публичност и появата в редица страни на институции за масово образование, културно издигане и политическо развитие на широките народни маси. Задълбочените познания на Силвена Байракова за отклика на протичащите в редица европейски общества модернизационни процеси и сблъсъкът им с феодалния консерватизъм в Османската империя, ѝ позволява да открие спецификата при

възникването на българските читалища, еволюирали в нова, уникална за българското възрожденско общество структура. Интерпретацията на Силвена Байракова убедително показва как една нововъзникнала под европейско влияние институция може да създава свой културен контекст дори в условията на изостаналост и консерватизъм на управлението в Османската империя и постепенно започват заедно с общините да организират и регулират публичния живот във възрожденските селища, като по този начин именно читалищата се превръщат в мястото, където се осъществява „преходът от традиционно към модерно общество” (по Р. Гаврилова), поне що се отнася до културната сфера на зараждащата се модерна българска нация. В същата Първа глава са открити и новите функции на читалищата в изграждащата се модерна българска държава след 1878 г. и е анализирана важната роля на приетия през 1927 г. Закон за народните читалища. В края на тази глава са анализирани начините и формите, чрез които налаганата в обществото след 1945 г. социалистическа доктрина коренно променя обществената функция и културна роля на читалищата в новата идеологическа среда и превръщането им във важен инструмент на „културния фронт” в първите десетилетия на новия режим. Проследено е поставянето на читалищата в организационен план под прякото ръководство на централизираните държавни ведомства и техните структурни подразделения, както и превръщането на читалищните дейци в държавни служители, което има негативен социален ефект върху автономния им характер и ролята на читалищата в институция на местните общности. От друга страна те се превърнали в арена на идеологически натиск по линия на „борбата на културния фронт” и това допринася за тяхното унифициране и тясно обвързване с акцентите в провежданата от социалистическата държава централизирана културна политика.

Втората глава, озаглавена „Обзор, анализ и оценка на развитието на читалищата в съвременността“ анализира променената политическа и социална среда през 90-те години на ХХ век, в която се развива читалищната мрежа, многократно увеличена в епохата на социализма. Тук институционалният анализ на Силвена Байракова се фокусира върху два важни от административна гледна точка факта – приемането през 1996 г. на нов Закон за народните читалища и създаването на регионалните експертно-консултативни и информационни центрове „Читалища“. Показан е опитът за децентрализация на управлението на наследената от ерата на социализма читалищна мрежа, което обаче не е доведено до край и зависимостта от държавно субсидиране и централизирано взимане на

решения все още поражда двусмисленост и непоследователност в работата на читалищата, особено в по-малките населени места.

Анализът на нормативните документи всъщност подготвя собственото проучване на дисертантката, проведено с количествени и качествени методи, представено в третата глава „Емпирично изследване – анализ на статистическите данни“. Количественото изследване, проведено през 2017 г., се състои от анкета, попълнена от 850 читалища, отзовали се на поканата на авторката. Анкетата включва няколко групи въпроси, очертаващи профила на читалищата, характеристиките на човешкия ресурс и профила на ръководните кадри в тях. Различните характеристики на читалищата в големите градове и в малките селища очертават и различните приоритети и хоризонти на дейност пред тях. Други групи от въпроси целят диагностициране на читалищните настоятелства и степента на взаимодействие с културната политика в държавата, осъществявана на национално равнище. Очертаващата се в отговорите визия за развитие на читалищата извежда на преден план ролята им за опазване и популяризиране на локалото нематериално културно наследство, както и приноса им в неформалното образование и в достъпа до съвременни информационни услуги. Представените емпирични данни са онагледени с 18 графики и 48 таблици. Качественото изследване, включващо полуструктурирани интервюта и беседи, цели да уплътни с конкретика данните от анкетното проучване. Тези интервюта са проведени от дисертантката с читалищни дейци в градовете София, Хасково, Сливен, Казанлък, Разлог, Сапарева баня, Якоруда, Белово и с. Голямо Белово.

Представените в трета глава взаимодопълващи се количествено (анкетно) и качествено (етнографско) проучвания представляват съществения принос на дисертацията. Резултатите от него потвърждават отслабването на гражданското начало като фактор в управлението на институцията читалище, характеризиращо нейната самобитност при възникването ѝ, но също и липсата на ясно формулирана държавна и общинска политика в съвременността. Това дава основание на авторката да предложи препоръки за оптимизиране на мениджмънта на читалищната дейност, главната от които е изискването за диференцирана държавна културна политика към разнообразието от местни проявления на читалищата в различните по големина и демографски капацитет населени места.

Дисертационното проучване ни представя Силвена Байракова като един завършен и добре подготвен изследовател. Доказателство за това са

публикации по темата на дисертационното изследване – шест, вече отпечатани. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията. Процедурата съответства на Закона за развитието на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение, както и на вътрешния Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Ето защо, изразявайки положителното си становище, предлагам на уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „Доктор“ на Силвена Неделчева Байракова за дисертационното изследване на тема *„Българските читалища – между възхвалата и отрицанието. Читалищен мениджмънт в съвременен контекст“* и гласувам положително за това.

23. 04. 2020

доц. д-р Петко Христов